

ДУШАН ИВАНИЋ

КА ИСТОРИЈИ МОДЕРНЕ СРПСКЕ ПРОЗЕ

Опредјељујући се једногласно да Награду „Младен Лесковац” додијели др Марку Недићу, жири се руководио правилником Матице српске о тој награди, узимајући у обзир цјелокупно његово дјело и дјеловање у институцијама и тијелима посвећеним изучавању и афирмисању српске књижевности од 2015. до 2017. године, а посебно двије збирке огледа и студија – *Поврајак њричи* (2017) и *Чарање и њлејње њриче* (2017).

Марко Недић је од рјеђих међу нашим критичарима и историчарима књижевности којима су у видокругу готово сви прозаисти нове српске књижевности, и то од утемељитеља српске приповијетке (Љубиша, Глишић, Лазаревић и Матавуљ), потом Веселиновић, Сремац, Домановић, Ускоковић, Станковић, Андрић, Црњански, Растко Петровић, Десница, Драгиша Васић, па Куленовић, Селимовић, Павле Угринов, Драгослав Михаиловић, Воја Чолановић, Данило Николић, Антоније Исаковић, Александар Тишма, Тамил Сијарић, Радован Зоговић, Бранко В. Радичевић, Миодраг Булатовић, Живојин Павловић, Данило Киш, Мирко Ковач, Жарко Команин, Милорад Павић, Слободан Џунић, Момо Капор, Светлана Велмар-Јанковић, Слободан Селенић, Милисав Савић, Мирослав Јосић Вишњић, Мића Данојлић, Видосав Стевановић, Јован Радуловић, Радослав Братић, Радован Бели Марковић, Гроздана Олујић, Милица Мићић Димовска, Радослав Петковић, Ранко Крстајић, Васа Павковић, Миро Вуксановић, Драго Кекановић, Мирослав Тохоль, Саша Хаџи Танчић, Славко Гордић, Мома Димић, Михајло Пантић, Горан Петровић, Петар Пајић, Миодраг Матицки, Јанко Вујиновић, Рале Дамјановић... Могло бих навести још имена, али је тешко наћи значајнијег српског прозаисту да није у критичком видокругу нашег добитника Награде „Младен Лесковац”.

И да одмах додам: Недић на савремена књижевна дјела и опусе гледа с обзиром на њихово мјесто у дијахроној аксиолошкој перспективи, и, не мање, на мјесто у еволутивној спирали српске прозе. Стога ће се у његовим студијама и критикама (између којих нема чврстих жанровских граница) појављивати појмови или синтагме „од... до”, „поетички заокрет”, „иновативност”, „на размеђи”, „дис/континуитети”, „континуитети”, „стилска преплитања”, „алтернативна традиција”, или пак једна врста прегледних студија, синтеза („Српска проза данас”, „Поетичке назнаке о савременој српској прози”, „Поетички континуитети модерне српске прозе”, „Стара и нова проза”). Пишући или о ауторским опусима или о појединачним дјелима, Недић је готово редовно тежио да овлада цјелином већег раздобља (доба модерне, доба међуратне или поратне прозе, до прозе нашег времена, односно времена по распаду Југославије) и мјестом дјела и писца у њему; такође је тежио да повуче линије између крајње удаљених времена и поетика, које оличавају, нпр., имена Вука Караџића и Милоша Црњанског или Мира Вуксановића, Јована Грчића Миленка и наших савременијих писаца. Дуготрајно бављење неким писцима и њихова, такође дуготрајна, списатељска дјелатност омогућили су му да их опише и анализира у промјенама њихове личне поетике и у промјенама поетике контекста (нпр. Драгослав Михаиловић, Светлана Велмар-Јанковић, Данило Николић, али тако поступа за готово сваког од аутора чији је опус настајао у дужем раздобљу). Осим тога, иако радије говори о еволутивним токовима, Недић врло пажљиво и поуздано уочава генетичке везе и међу текстовима једног аутора и везе с другим књижевним епохама или жанровским и језичким комплексима (нпр. у огледу о прози Мира Вуксановића или Јована Радуловића).

Иако је на гласу у нашој књижевној критици, пишући ево пола вијека (у *Лейхойсу Матице српске* је од 1969. године), у исто вријеме је и у нашој науци о књижевности: писао је редовно о новоизашлим дјелима, а као сарадник Института за књижевност и других наших институција и издавачих кућа уређивао, припремао и писао научне монографије и студије и водио драгоцјене разговоре са писцима који су били у зениту или при крају свог стваралачког вијека (Милан Кашанин, Душан Матић...). Улога уредничког рада, којему је Марко Недић поклатио добар дио својих година, у Институту, у Народној књизи, у Српској књижевној задрузи, у Матици српској, у Крушевачкој филозофско-књижевној школи, у Одељењу за језик и књижевност Матице српске, не смије се ни овом приликом заборавити, а често је та врста рада потцијењена или потпуно превиђена, мада је по значају за књижевни живот темељна: она

посредује одржавање и обнову књижевне традиције и улазак нових вриједности у ту традицију. Пригодан и помоћан наизглед, тај рад профилише издавачку праксу, рашчишћава књижевно поље и афирмише вриједности до којих уредник држи и на које рачуна у јавности. Читати и процјењивати рукописе, бити између аутора и читалачке публике, велика је одговорност и тешка улога. О тој одговорности и тој улози заправо се зна само изнутра, она потоне кад се дјело објави, било да је наишло на признање, било да је отишло у таму заборава.

Радећи на вишеструким колосијецима, Марко Недић је прозу нове српске књижевности предочио и у њеној генези и у њеним савременим процесима. Његови радови обухватају знатан број српских писаца 19. вијека, потом класике прозе 20. вијека, до класика (ако није прерано рећи) новијих генерација. Један од наслова, *Стара и нова проза*, у том погледу је јасан и индикативан за општи пресјек Недићевих радова, односа према књижевном стварању у српској традицији. Уводном, насловном студијом та књига иде за широким уопштавањима токова српске прозе од времена првих реалиста, па и раније („Стара и нова проза”), а завршава прегледном студијом „Приповедачка проза у послератној српској књижевности”. Између ових двију студија успоставља се градивно, спирално поље (или стуб) у повезивању вриједносних и историјскопоетичких чинилаца и чињеница: утврђују се постојана мјеста, потом алтернативни и антиципаторски модели и отвара класификација токова живе књижевне производње у некадашњим околностима још чврстих веза југословенских књижевности, поред јаких идеолошких стега у једном периоду и сталних струјања из великих европских књижевности.

Упркос великом жамору имена и наслова, студије и критике Марка Недића у основи имају постојану структуру: у њих уводе најчешће историјскопоетички осврти или мале историјскопоетичке синтезе, а из њих изводи – утврђивање стања у савременој књижевности, с тенденцијом да постану нови уводи, за нови период или ново раздобље српске прозе. Кад би се ти осврти објединили, лако би се видјело да је Марко Недић написао историју српске прозе од времена Стефана Митрова Љубише до Данила Николића или Драгослава Михаиловића (додајући томе имена која сам помену на почетку). Посебно су га привлачиле границе између тзв. стварносне прозе и прозе неосимболистичког тока шездесетих година 20. вијека, или између прозе југословенског и постјугословенског периода, односно прозе настајале на искуствима ратних збивања од деведесетих година.

У Недићевим текстовима често се испод наслова који обећава бављење једним аутором (нпр. „Приповедачка проза Васе Павковића”) нађе опис стања/промјена у прози више генерација писаца на размеђу 20. и 21. вијека. При томе оквири оваквих тематских комплекса, који поводом једног аутора прелазе на општији план, могу бити врло разнолики: да се тичу поријекла писаца (нпр. писци са западних страна српског народа), доминације одређених жанрова у опусима (нпр. фантастика, криминалистичка проза, биографски роман), одређених тема/мотива (лик странца у оквиру имаголошких студија; дјетињство у прози савремених писаца), а готово редовно – мјеста писца и мјеста одређеног жанра или тематике на еволутивној лествици српске прозе. Међу таквим комплексима је и наративни модел симболичко-поетске и стварносно-критичке прозе: њихов однос, сукоб, сусрет, облици испољавања.

Може се с великом извјесношћу рећи да огледе у Недићевим књигама опседа историјскопоетичко мјесто појава, дјела и аутора, било да се о томе пише у средишту или на рубовима портрета, односно опуса низа прозаика. Готово никада не оставља писца у празном простору, попуњавајући га другим именима, истоврсним жанровима, сличним судбинама (нпр. „Бајке Гроздане Олујић” су прилика да се успостави паралела са осталим ауторима бајки у новој српској књижевности). Отуда се врло често појављују кругови сродних писаца по различитим основама, по односу према друштвеној стварности, званичној идеологији, традицији, језику, социјалистичком естетизму и социјалистичком реализму, поетско-симболичким или неким другим појекцијама свијета (*Повраћац њричи*, 100–101).

Марко Недић је припадник генерације која се формирала у вријеме продора формалистичких, структуралистичких и нараторских метода у истраживању књижевности, а пуне плодове давала махом у вријеме кад је њихова ватра у проучавању ове области тек тињала. Трагови тих метода виде се у терминологији и тематизацији одређених аспеката прозног ткива (наратор, наративна перспектива, структура, сказ, дијахронија и сл.), али они нису прекрили однос према конкретном тексту, његовој тематици и општој функцији. То се може рећи и за књижевноисторијска уопштавања: редовно полазе од одређеног дјела, у кругу других, старијих и новијих, текстова, водећи бригу и о формалним и структурним чиниоцима књижевног текста, а не мање о темама које су повезане са текућим животом. Марко Недић је међу оним критичарима који су избјегли окове сцијентизма, а знали су да искористе методолошке и аналитичке процедуре и новоотворена истраживачка поља те оријентације у проучавању књижевности. У том погледу

много говори његова монографија *Проза и ѿоеѿика Мирослава Јосића Вишњића*. Будући докторска дисертација, она је морала испуњавати и неке формалне оквире (литература, библиографија), потом пратити писца у поретку настајања или груписања дјела, али је избјегла готово све путеве који би одвели позитивистичком типу проучавања опуса једног аутора. Напротив, и овдје основна поглавља потврђују рукопис Недићевих синтеза и анализа, какав се налази у његовим критичким огледима о српској прози.

Можда је још упадљивије и значајније што широк увид у све што је ваљаније писано у српској прози 20. вијека омогућује Марку Недићу да без оклијевања ставља писце у аксиолошко-еволутивне, жанровске, стилске, тематске мреже, повезујући хронолошки релативно удаљене чињенице и чиниоце. Из те велике обавијештености, односно увида у конкретна дјела и опусе, произлази још један слој Недићевог односа према књижевности: да велика књижевна дјела не говоре свом читаоцу само сплетом ликова, радњи и тема, композицијом, стилем и структуром, већ виђењем онога што је иманентно човјеку у његовој трошности и пролазности, његовом онтолошком и метафизичком постојању у токовима историје (поводом романа *Лаџум С. Велмар-Јанковић, Чарање и ѿлеишење ѿриче*, 51), коначно у његовим (и нашим) моралним посрнућима током посљедњих деценија; такође кад уводи релације између наративних рјешења (лик и перспектива приповиједања) и сложености и релативности стварности, односно субјективних процјена појединца. Тако се и нехотице присјетимо Андрићевих ријечи из *Проклеће авлије*:

Јер, шта бисмо ми знали о туђим душама и мислима, о другим људима, па према томе и о себи, о другим срединама и пределима које нисмо никад видели нити ћемо имати прилике да их видимо, да нема таквих људи који имају потребу да усмено или писмено казују оно што су видели или чули, и што су с тим у вези доживели или мислили?

Хтио бих овоме додати да Марко Недић припада рјеђем, рекао бих и врло ријетком кругу људи наше струке који пажљиво чувају свој глас од истицања, наметања, нетрпељивости и полазе прије свега од онога што је у књижевним дјелима добро. Кодификатор историје српске књижевне критике, Предраг Палавестра, за њега је написао, наизглед парадоксално, да је „највише урадио као књижевни историчар” (Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике*, 2, 764), будући да је указивао на најважније поетичке континуитете српске прозе од 19. до 20. вијека (*Основа и ѿрича*),

те да је несклон испадима и напетостима „у духовној и интелектуалној клими” (исто, 765). Додаће да су „средња линија и помирљив став” били основе његовог критичког дјеловања, да је дајући „јасне судове и одређена тумачења”, „остварио... углед поузданог критичара”, те обликовао у својим текстовима „један модернији, опрезан, гибак и промишљен приступ”. Узели смо ове оцјене или ставове *cum grano salis*, пошто говоре да је уз књижевнокритички нерв (да вреднује, одбаци или прихвати) Недић имао још једно својство: да умири и да умјери агресивност критичке ријечи (оно Вуково – да више воли кудити него хвалити) ради општијих увида у еволутивне токове и у стање српске прозе и положај прозаиста у тим токовима. Једном приликом, овдје у разговору за *Лейпциг Матице српске*, који су водили Славко Гордић и Иван Негришорац, Недић је рекао да „критички судови о делу, ако су искључиви, могу само да поремете... природни контекст из којег књижевно дело израста и у који се природно укључује”.

Додајмо и то да је Недићев рад праћен великим бројем осврта, приказа и студија, потеклих од угледних проучавалаца српске прозе 20. вијека (Радивоја Микића, Александра Јовановића, Богдана А. Поповића, Горана Максимовића, Стојана Ђорђића, Марка Паовице, Михајла Пантића, Милете Аћимовића Ивкова и других). Препознат по постојаности опредјељења и истрајности дјеловања, виђен је очима младе колегинице Јане Алексић као „недремано око” наше књижевне критике.

Све нас то увјерава да смо додјељујући ову награду били срећне руке. И да бисмо били још срећнији ако би из ових критичких увида и књижевноисторијских оаза израсла једна моћна историја модерне српске прозе, потврђујући, на примјеру Јована Скерлића, да су књижевни критичари потенцијално најбољи и најпоузданији књижевни историчари.*

---

* Реч изговорена приликом уручења Награде „Младен Лесковац” Марку Недићу, у Свечаној сали Матице српске у Новом Саду, 31. октобра 2018. године.